

Szécsi Alice

Életrajz

Szécsi Alice egyedül él szép belvárosi lakásában. Idős kora ellenére rendkívül mozgékony, egyedül ellátja magát, a piacra is eljár minden héten vásárolni. Barátnői hetente kétszer járnak hozzá kártyázni, ezenkívül velük jár nyaralni is. Évente legalább kétszer utazik Párizsba, hogy az unokaöccsével és annak családjával legyen.

Az anyai nagyszüleim Németországban éltek, az édesanyám is német volt. Egész kicsi gyerekkorunkban, kétszer-háromszor az édesanyám kivitt hozzájuk, és akkor ott töltöttünk édesanyám családjával néhány hónapot. Vonattal mentünk, és azóta is sokszor elgondolkodom, valahányszor eszembe jut, hogy a mama hogyan is vághatott neki két kisgyerekekkel ennek a hosszú útnak az ő problémájával, hiszen a mama süketnéma volt, de erről majd később. Ha jól tudom, azért nem mentünk többször, mert már nem volt az utazásra később pénzünk. A

nagymamámat Charlotte Oppenheimernek hívták. A leányneve, ha jól emlékszem, Rosenfeld lehetett. 1920 körül halhatott meg, és akkor volt már vagy nyolcvan éves, tehát ő az 1840-es években született valamikor. Világéletében háztartásbeli volt, otthon volt a gyerekekkel. De sok minden sajnos nem maradt meg róla. Arra emlékszem, hogy nagyon elegáns asszony volt. Parókat hordott, volt neki többféle is. Elég vallásos is volt. Kóser volt a háztartása. Minden pénteken gyújtott gyertyát, imádkozott otthon. A nagypapám is imádkozott. A nagypapa, Charlotte nagymama férje, Oppenheimer volt, de hogy mi volt a másik neve, azt nem tudom.

Gabonakereskedő volt, amiből szépen eltartotta népes családját. Heidelberg mellett laktak egy Neckarbischheim [Neckarbischofsheim – Heidelbergtől 20-30 km-re, délkeletre fekvő városka. – A szerk.] nevű helységben. Volt egy nagyon szép saját házuk, amihez tartozott egy szép nagy gyümölcsöskert is. Amikor ott voltunk nyáron, mindig termett valamelyik fa, és mi szedhettük a gyümölcsöt. Sokat jártunk kirándulni is. A nagyszüleinknek konflisuk is volt, azon mentünk sokféle. Több alkalmazott is dolgozott nekik, állandó ott lakó cseléd, kertész és szakács is volt. A nagymamáméknak három gyerekük is süketnéma volt, így persze teljesen jól beszélték a jelbeszédet. A nagypapa mamával is így társalgott, német jelbeszéddel. Én sosem találkoztam vele, jóval hamarabb meghalt, mint ahogyan én születtem. Én 1914-ben születtem. A nagyszüleimnek nyolc gyereke született. Nem emlékszem mindegyikre, annak ellenére, hogy nagyon összetartó család volt, és amikor kint jártunk néhányszor gyerekkoromban, akkor találkoztunk is mindig majdnem mindenkiel. Úgy általában sajnos nem tartottuk a kapcsolatot velük, bár a mama rengeteget levelezett. Telefonon ő nem tudott kapcsolatban lenni velük, így mindig csak írt. Ezek a levelek sajnos mind elvesztek. Arra emlékszem, hogy mindegyikük nagyon ünnepelt minket, hogy ott vagyunk, örültek nekünk. Hála istennek, nagyon jómódúan éltek, a mamát mindig támogatták a testvérek. Arra is emlékszem, hogy nemcsak a nagyszüleim, de a

nénikéim, bácsikáim is elég vallásosak voltak, tartották a vallást, nem annyira szigorúan mindent, de azért úgy általában igen. A férfiak mindig kalapban voltak. Ha jól emlékszem valamelyikük imádkozott is otthon. De az asszonyoknak nem volt befedve a feje, ez biztos, kivéve a nagymamának, akiről már beszéltem [A fej befedéséhez lásd: ortodox zsidó viselet].

A legidősebb Moritz bácsi volt, aki malomigazgatóként dolgozott. Ő az 1860-as évek elején születhetett. A malma Heidelbergben volt, és arra is emlékszem, hogy minket itt Pesten is támogatott rendszeresen pénzzel. Ő még időben el tudott menekülni New Yorkba a nácik elől. Volt két fia, Heinrich és Gustav. Gustav süketnéma volt. Valószínűleg örökölte ezt a bajt, mert ahogy már mondtam, a nagyszüleim nyolc gyereke közül hárman süketnémák voltak. Így születtek, sosem derült ki, hogy pontosan mi is volt a bajuk. A testvére, Heinrich ügyvéd lett New Yorkban. Egy ideig még a mama levelezett velük. Nem tudom, később mi történt velük, valahogy elvesztettük a kapcsolatot.

A mama többi testvére: Frida, Sophie, Hermann és Sigmund, sajnos két testvérnek még a nevére sem emlékszem. Az egyikről annyit tudok, hogy nagyon különböző volt, mint a többi, vele egyáltalán nem tartotta senki a kapcsolatot.

Frida nénémnek cipőüzlete volt, Sigmunddal volt társban, együtt csinálták az üzletet Karlsruheban. Frida néninek volt két lánya. Az egész család kivándorolt Argentínába, még a holokauszt előtt. Sigmundnak is két fia volt, de róluk nem tudok többet.

A Sophie nem csinált semmit, azt tudom, ő vénlány maradt. Végig a nagymamával élt a családi házban, és amikor meghalt a nagymama, 1926-ban, akkor egyedül maradt ott. Nem tudom pontosan, mi történt vele, de úgy emlékszem, hogy a nácik ölték meg, deportálták.

A mama, Oppenheimer Henriette volt a legfiatalabb, 1876-ban született. Mivel süketnéma volt, nem járhatott rendes iskolába. A nagyszüleim Bécsbe járatnak őt egy süketnéma intézetbe. Ott a mama mindent megtanult, és összetalálkozott a papával.

A papát Weisz Lajosnak hívták, Tokajban született, 1870-ben [Tokaj – járásszékhely nagyközség volt Zemplén vm.-ben, 1891-ben 4800, 1910-ben és 1920-ban 5100 lakossal; járási szolgabírói hivatal, járásbíróság, közjegyzőség, adóhivatal stb. – A szerk.]. Az apukáját Weisz Farkasnak hívták, a nagymamát nem tudom, hogyan hívták, semmit sem tudok róla. A nagyapám cipész volt, és úgy tudom, hogy aránylag jó körülmények között éltek. Én sosem mentem le Tokajra, a testvérem, Magda volt valamikor. Nem emlékszem, hogy mesélt volna. De egyikünk sem találkozott már a nagyszüleinkkel. Ők már korábban meghaltak, valamikor az 1900-as évek elején. A papámék nyolcan voltak testvérek. A papám, Lajos volt a második legidősebb. A többiek Dezső bácsi, Adolf (Dolfi) bácsi és Emil, a lányok pedig Záli néni, aki a legidősebb volt, Berta néni, Eszti néni és Giza néni.

Záli néni volt a legidősebb. Ő valamikor 1868 körül születhetett. Nagyon aranyos, csöndes néni volt. A férjét Hartmann Ferencnek hívták. Volt a Bella lányuk és a Lili lányuk. Feri bácsi Erzsikéék [Riemer Vilmosné, Dezső bácsi lánya] kenyérgyárában volt irodán, valami intézőféle lehetett. Másra nem emlékszem, ha jól tudom, még a háború előtt meghaltak, a lányokkal nem tudom, mi történt.

Dezső bácsi volt a harmadik legidősebb testvér, úgy 1872 körül születhetett. Nagyon jómódú ember volt. Ő tőzsdézett, aztán kiment Bécsbe, és ott egy cukrászüzemet nyitott. Lett családja. A feleségét Tilának hívtuk, Otília volt a neve, zsidó nő volt. Volt egy lánya és egy fia, Erzsi és István. Erzsit deportálták, innen Magyarországról, mert ő visszajött valamikor a 1930-as évek elején. Itt volt neki és a férjének, a Kálvária térnél, a Karpfenstein utcában egy saját házuk. Riemer Vilmos volt a férje, és egy kenyérgyár tulajdonosa volt. A Kálvária téren működött a pékségük, ami igazán nagy volt, rengeteg alkalmazottjuk volt. Erzsi háztartásbeli volt, olyan módon voltak, hogy nem kellett semmit sem csinálnia, nem lettek gyerekeik, nem tudom, miért. Egyáltalán nem tartották a vallást. Később elvált a férjétől, és hogy Vilmostal mi lett, azt nem tudom. Dezső fia, Pista ott, Bécsben elvett egy, a cukrászüzemük irodáján dolgozó osztrák nőt, egy nem zsidót. Pistának volt két lánya. Ő Vajdára magyarosította a nevét, túléltek mind a holokauszot. Magda járt náluk, Bécsben, még a háború előtt, és amikor Gábor, Magda fia disszidált 1956-ban, náluk lakott először.

Adolf volt a következő, ő talán pár évvel volt fiatalabb, mint Dezső, egy ideig náluk is lakott, és amikor Dezső bácsiék kimentek Bécsbe, akkor hozzánk jött lakni. Őneki textilhulladék-üzeme volt Újpesten. Nagyon jómódú ember volt, és ő tartott minket. Nagyon szeretett minket. A Magdát is és engem is, szinte lányaként. Úgy vett minket, mintha a gyerekei lennénk. Egyedülálló volt világeletemben, tulajdonképpen nem is tudom, hogy miért. Előfordult, hogy mondogatták neki, hogy biztos van valami nő az életében, de ő ezt mindig tagadta. Az üzem társban volt az ő tulajdona, Gestenfeld Henrik volt a társa. Henrik borzasztóan vallásos zsidó volt, egy nagyon mélyen vallásos ember. Dolfi bácsi nem vette át ezt a vallásosságot, de nem is szólt bele természetesen. Együtt dolgoztak, zsebből számoltak el, úgyhogy remekül kijöttek. Óriási üzem volt, és főleg cigányok dolgoztak náluk. Ez nagyon érdekes volt, és szokatlan is akkoriban. Nagyon megbecsülték őket, és nagyon rendben dolgoztak. Évekig dolgoztak velük. Zsidó ünnepeken nem dolgozott senki, állt a munka. Akkor a cigányok is szabadnapot kaptak, minden ünnepen és szombatonként is természetesen. Dolfi bácsi minden nap kiment Újpestre, a Virág utcába, ahol az üzem működött. Reggel hatkor elment otthonról, és volt este öt óra, hat óra, amikor hazajött. Az égvilágon sehova nem járt ő el a munkán túl. Mi a Báthory utcában laktunk, volt külön szobája. Nagyon szerették egymást a szüleimmel, nagyon összetartó család voltunk. Dolfi velünk volt a háború alatt, itt, a védett házban. Az 1960-as években halt meg, Budapesten. Addig ott lakott a Báthory utcában a mamáékkal, mindig támogatta a papát, nagyon jó testvérek volt, sokat segített nekünk.

A következő testvér volt az Eszter néni. Eszti volt az egyetlen, aki Tokajban maradt. Ő ott férjhez ment egy Rőmer Miklós nevű bácsihoz. Miklós bácsi férfiszabó volt. Borzalmas körülmények között halt meg. Itt volt nálunk ebéden, és lenyelt egy kis csirkecombot és megfulladt. Szegény, még nem is volt annyira idős. Olyan jó ember volt. Eszti néni nem élte túl a háborút, Tokajból deportálták. Nem tudok semmi mást mondani róla. Volt egy fiuk, akit Ferinek hívtak, Tokajban volt sokáig, majd egy ideig Párizsban élt, ott megtanulta a szűcsszakmát, és szűcsként is dolgozott. Még a háború előtt ment ki Párizsba. Aztán valamikor hazajött, és itt élt Budapesten. Már régen nem él. Mikor megnősült, itt lakott velem szemben, a Pannónia utcában. Fát hoztak hozzájuk, és lement rakni a fát. Utána visszament a lakásba, lepihent és meghalt. Fiatalember volt még akkor. Nem volt családja.

A papa következő testvére Giza néni volt. Gizella volt a neve, de mi csak Gizának hívtuk. Ő férjhez ment egy Horovitz Mihály nevű bácsihoz. És ebből lett neki két lánya és egy fia. A lányai Mancsi és Illus, a fia pedig András, akit mi csak Bandinak hívtunk. Itt laktak Giza néniék is Pesten, ékszerészek

voltak, a Rákóczi úton volt az üzletük. Giza néni is az üzletben dolgozott. Jómódban éltek. Nagy lakásuk volt, a Luther utcában laktak. Mindent meg tudtak engedni maguknak. Magda szeretett oda menni, a Bandihoz nagyon szívesen járt. Sok fiút mutatott be nekünk. Jó kiterjedt társasága volt. A Giza néni is meg a Mihály bácsi is itt haltak meg Pesten, még a háború előtt. Velük vasárnaponként néha összejöttünk. Volt a rokonságban egy Horovitz nevű zongoraművész is. Ilus férjhez ment Schönfeld Frigyeshez, lett egy fiuk, a Gyuri. Budapesten voltak a háború alatt, bujkáltak, később védett házban voltak ők is, valahol a Luther utca környékén. Frigyes a Flóra szappangyárban volt magas rangú tisztviselő. A Mancsi nem ment férjhez. Vénkisasszony volt, meghalt a holokauszt alatt, nem tudom már, milyen körülmények között. Bandi ékszerész lett, ő a boltot vitte tovább, túlélte a holokausztot, és a háború után halt meg. Nem igazán tartottuk később a kapcsolatot. Ezen már gondolkoztam, hogy miért szakadt meg a kapcsolat a legtöbb rokonnal, akikkel a háború előtt sokat összejártunk. Olyan maguknak valók lettek az emberek, megszűntek ezek a kapcsolatok. Az is igaz, hogy sokan meghaltak már. Nekem ez borzasztóan szomorú, hogy ilyen egyedül maradtam idős koromra. Teljesen egyedül itt, Budapesten, pedig mekkora családom volt a háború előtt. Alig lehet felsorolni, olyan sokan voltunk.

A testvérekhez visszatérve, volt Emil bácsi, akivel nem is tartotta a család a kapcsolatot sosem, mert haragudtak rá, hogy egy ilyen egy másik életet élt, mint a család többi tagja. Ami ritkaság egy ilyen családban. Hogy az egyik teljesen más. Emil egy könnyelmű valaki volt. De semmi többet nem lehetett róla tudni.

Berta néni az utolsó testvér. Vele rengeteget voltam együtt. Volt egy lánya, az Olika [Olga] és volt egy fiuk, a Béla. Berta férje szintén ékszerész volt, úgy hívták, hogy Rubel Ármin. Előbb a Király utcában volt ékszerüzletük, majd a Váci utcába mentek. Először a Király utcában is laktak, utána a Döbrentei térre mentek lakni, gyönyörű lakásuk volt. Én nagyon sokat jártam oda, Olika mindig meghívott, ha nála társaság volt. Nagyon jómódú emberek voltak. A család nem volt vallásos. Ármin bácsi egy vallásos lengyel zsidó családból származott, de itt már teljesen asszimilálódott életet éltek. Ármin bácsi 1943-ban halt meg, Berta néni velünk volt a védett házban. Olika hozzámment valamikor az 1920-as évek legvégén egy francia férfihez, akit Remos [?] Mochcovitznak hívtak. Ideköltöztek Budapestre, és Remos beszállt Ármin bácsi ékszerüzletébe, társa lett, majd később át is vette tőle. Nagyon jól megéltek ők is. Született egy kislányuk, Ginette, 1931-ben. Itt járt iskolába, franciául és magyarul is tökéletesen beszélt. Az ő történetük a legszomorúbb a családban: az ostrom alatt a francia nagykövetségen laktak, ott védettséget élveztek. Valamikor 1944 novemberének elején valami miatt vissza kellett hogy menjenek a lakásukra, a Döbrentei térre. Erről senkinek nem szóltak, csak egy ápolónőnek, aki tartotta Berta nénivel és velük, illetve köztük a kapcsolatot. Ő is számolt be később arról, hogy mi történt. Amikor visszatértek a lakásukhoz, a nyilasok már várták őket, az akkor tizenhárom éves kislányukat a szemük láttára megerőszakolták, és a nemi szervébe lőttek, majd mindhármat belelőtték a Dunába. Ezt azóta nem tudom elfelejteni. És az ápolónő jött és mesélte el nekünk és Berta néninek is, hogy mi történt a lányával és az unokájával. Nem tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy az ápolónőnek is köze volt a dolgokhoz. Berta néni itt élte meg a felszabadulást, és utána nem sokkal kiment Párizsba, ahol a fia, Béla lakott. Ő ott ékszerészként dolgozott, jól élt. Nagyon híres felesége lett, Louis Blériot-nak a Simone nevű lányát vette el [Louis Blériot (1872–1936) – francia mérnök, konstruktor, repülőgépgyára volt. 1909-ben átrepülte a La Manche- csatornát, ő volt az első, aki repülővel átlépte a 100 km/óra sebességet. – A szerk]. Berta néni náluk lakott, és ott is halt meg, valamikor

az 1950-es években.

A papa testvérei nem végeztek sok iskolát, talán Dezső bácsit kivéve, aki közgazdasági egyetemet végzett [Valószínűleg inkább kereskedelmi akadémiát végzett, hiszen amikor Weisz Dezső egyetemista korú volt – 1872 körül született – még nem volt önálló közgazdasági egyetem. – A szerk.]. Orvos egy se volt köztük, ügyvéd sem volt, újságíró sem. Elmondható róluk, hogy nem voltak vallásosak. Csak megtartották a zsidó vallást, de nem ettek kósert otthon, annak ellenére, hogy abban biztos vagyok, hogy ők otthon mindnyájan vallásos nevelést kaptak. De mivel eljöttek Tokajból, valahogy megszakadt a kapcsolat a vallással is. Emlékszem, a háború előtt egyszer Magdával sonkát ettünk, és mama mondta, hogy papa meg ne tudja, hogy sonkát eszünk, mert nagyon fog haragudni – tehát benne mélyen volt a vallásosság, bár ezt mi egyáltalán nem láttuk rajta.

Visszakanyarodva a papához. Ő nem született süketnéma volt, hanem megsüketült diftériában, egyéves korában. A szüleim mind a ketten tudtak beszélni. A mama is meg a papa is. Tulajdonképpen süketnémáknak mondták őket, de beszélni tudtak. Mi megértettük őket. Aki idegen volt, az azt mondta, hogy nem érti, de mi mindent megértettük. Olyan artikulátlanul beszéltek. De jelbeszéddel kommunikáltak velünk. Sokat leolvastak a szánkról is. Nagyon könnyedén tudunk beszélni. Németül beszéltünk a mamával, és a szüleink egymással is németül beszéltek. A papával inkább magyarul beszéltünk. Mindenki csodálkozott, hogy mi megtanultunk beszélni, de mindig volt háztartási alkalmazott [lásd: cseléd], és velük beszélgetni is tudtunk.

Az a bécsi intézet, ahol megismerkedtek, egy bentlakásos intézet volt. Az esküvőjük is Bécsben volt, 1910-ben. Magda 1912-ben született, én 1914-ben, mindketten Budapesten. Valahogy egyértelmű lehetett, hogy Budapesten fognak élni, mert a papának megvolt itten a cipészüzlete már akkor. Ő még az apjától tanulta ki a cipésszakmát, Tokajban. A boltot az 1900-as évek elején indította, akkor kezdte bérelni. A mamának kiterjedt levelezési köre volt, és valahogy eleinte levelezett a papával, és utána ismerkedtek össze személyesen az intézetben.

A szüleim, emlékeim szerint, nagyon jól, sőt remekül megértették egymást. Minden vasárnap kávéházba mentek, társaságban voltak. A Podmaniczky utcában volt az István Szálloda. Oda jártak gyakran vagy a siketnéma intézet által szervezett programokra vagy pedig a West Edison kávéházba [Valószínűleg a Weingruber-féle Edison kávéházzal van szó. Lásd: Weingruber Ignác kávéházai. – A szerk.]. Ilyenkor kávézgatnak és beszélgettek, elszórakoztak egymással. Oda kellett menni értük nekünk a Magdával. Ilyenkor, mikor ők elmentek szórakozni, mi is mehettünk a barátainkhoz, de időre kellett menni hozzájuk, hogy lejelentkezzünk. Emlékszem, hogy általában tíz-tizenöt ember volt ilyen alkalmakkor együtt. Kártyáztak, sakkoztak is gyakran. Külön helyük volt, olyan L alakú asztal, hogy jól láthassák egymást. A West Edison kávéház emeletes részén jöttek össze mindig. Nagyobb eseményekkor még mulatságokat is rendeztek egymás között a süketnémák. Akkoriban a süketnémák nagyon összetartóak voltak. A mamának voltak ottan barátnői, akik mindig jöttek hozzánk, látogatóba. Nagyon szerették a mamát, azért is szívesen jöttek hozzánk, mert a mama remekül tudott sütni, főzni. Mindig jöttek kóstolgatni a főztjét. Az édesanyámtól mi el voltunk ragadtatva, mert olyan kitűnően nevelt, dacára annak, hogy süketnéma volt, tökéletesen fölnevelt minket. Csodálatos mindig, ha belegondolok...

A szüleim sokat olvastak, a papának járt a „Pester Lloyd”, mindennap kétszer, reggel és délután, és ő elolvasta. Német újság volt. A mama inkább könyveket olvasott, otthon is volt sok, könyvtárba is

járt. És a mamának járt egy háztartási hetilap, a „Haushalt”.

A cipőüzlet a Báthory utca 22-ben volt. Minden nap nyitva volt, reggeltől estig. Zsidó ünnepekkor a papa mindig bezárta. Pénteken is hamarabb csukták be a boltot. A két alkalmazott közül egyik sem volt zsidó. Volt egy Vass nevű miniszter, annak idején még az is a papánál csináltatott cipőt [Vass József (1877–1930) – kalocsai nagyprépost, egyetemi tanár, miniszter. 1920–1921 között közéleti, 1920–1922 között vallás- és közoktatásügyi miniszter a Teleki-, ill. Bethlen-kormányban. Majd 1922-től 1930-ig népjóléti és munkaügyi miniszter. – A szerk.]. Változóan keresett a papa. Arra emlékszem, hogy volt olyan, hogy egy cipőért egy láda cukrot kapott.

A papa napközben a cipőboltjában, a műhelyében dolgozott, és mama is sokat volt az üzletben. Javításokat is vállaltak, és új cipőket is készítettek. Volt mindig inasuk és segédjük is. Mindig volt egy ember, aki segített a vevőkkel való kommunikációban. Volt olyan is, hogy kint készítettek cipőt, tehát kiadták a munkát. Az egyik ilyen kintről bedolgozó cipész Pécelen lakott, nagyon régi alkalmazottja volt a papának. Az új férficipőket mindig ő készítette, tökéletesen dolgozott. A mama is sokat segített a papának, mikor cipőjavítás volt, ha stoppolások voltak, akkor azt sokszor ő csinálta meg. Volt ehhez egy külön gépe a papának, a mama azt remekül tudta használni. A papa reggel bement. A mama délben levitte vagy leküldte neki tálcán az ebédet. Volt mindig háztartási alkalmazott, általában ő vitte le az ebédet. Nagyon közel volt az üzlet, hiszen a 22-ben volt a cipőüzlet, és a 24-ben laktunk. Reggel megreggelizett fent a lakásban, és este együtt vacsoráztunk. Az mindig úgy volt, hogy együtt volt az egész család a vacsoránál is és a reggelinél is.

Mi ugyanabban a házban összesen négy lakásban laktunk. Először laktak, akkor én még nem éltem, az első emeleten, egy kétszobás lakásban. Aztán felmentek a harmadik emeletre, a mama nem szerette, hogy túl lent volt az első emelet. Nem volt lift a házban, de felmentünk a harmadik emeletre. Az is két szobás volt. Udvari lakás volt mindkettő. És akkor lementünk a második emeletre, ott egy háromszobást tudtunk bérelni, két szoba volt egybenyíló, és külön volt egy harmadik. Abban lett aztán először a műhelyünk a nővéremmel. Később ott lakott a Dolfi bátyánk is. A lakásban olyan polgári bútorok voltak, a mamának volt egy tükrös szekrénye is, nagyon normálisan volt berendezve az egész lakás. Volt ebédlőbútor, hálósobabútor is külön, azt évekig itt őriztem a pincében, talán még ma is megvan egy-egy darabja.

Otthon mindig volt háztartási alkalmazott, gyerekkortól kezdve, ott lakó volt mindig. A konyhában aludt. Segített a háztartásban, a főzésben is, de a mama ment vásárolni, legtöbbször a Hold utcai csarnokba. Imádta a csarnokot, ott mindenki ismerte, és nagyon szerette. Mindig szép áruval látták el. A mama mindig is imádott menni vásárolni, az ostrom alatt is kiment, akkor már innen a Lehel piacra, a sárga csillaggal is még többször. Annyira féltettem.

Még a háború előtt, közvetlenül a Hold utcai csarnok mellett volt egy kóser mészárszék. A mama ott vásárolta mindig a húst. Az én anyám volt, azt hiszem, az egyetlen a magyarországi családban, aki mindig kóser mészárszékben vásárolt húst. Kóserül főzött egy ideig. Volt külön edény persze tejnek, húsosnak [lásd: étkezési törvények], és volt húsvéti edény is [lásd: Pészah]. Úgy huszonöt éves lehettem, amikor leszokott a kóser húsról, talán anyagi okai lehettek. Otthon persze végig külön tartottuk a húst és a tejest. Volt két vájdling is, hogy tudjunk külön mosogatni. A háború után ez is megszűnt, mint sok minden. De nem emlékszem, hogy bántotta volna ez a mamát. Nem szomorkodott emiatt. Valahogy akkor így tűnt természetesnek, hogy ezeket a dolgokat nem lehet

tovább folytatni.

A mama mindig összegyűjtötte a zsírt, és abból használt mindenhez, sok bödön zsírja volt. Volt nagy spejzünk. A zsírban libacombot is lesütött, eltette mindig, úgyhogy amikor jött az ostrom, a vécébe öntöttük a zsírt, mert akkor is volt nekünk több bödön, de féltünk, nem mertük tárolni. Akkor nem volt szabad túl sok mindent tartani a zsidóknak [A háztartásokban tárolható élelmiszerek mennyiségének aktuális szabályairól lásd: jegyrendszer Magyarországon. – A szerk.]. Mindig sok volt otthon fűszerből, lisztből, cukorból, úgyhogy a vécébe kellett öntenünk rengeteg mindent, mert féltünk attól, hogy isten őrizz, megtalálják, és akkor felakasztanak, vagy mi történik velünk. Mert hallottunk ilyesmiről sokat. Biztosat persze nem tudtunk semmit.

Az édesanyám mindig gyújtott gyertyát pénteken, kettőt [A péntek este meggyújtandó gyertyák számát tekintve két szokás van: az egyik szerint két gyertyát kell meggyújtani: az egyik jelentése: „megemlékezzél”, ti. a szombat napjáról; a másiké: „őrizd meg”, ti. a szombat napját. A másik szokás szerint annyi gyertyát kell gyújtani, ahányan vannak a családban. Lásd még: gyertyagyújtás; péntek esti gyertyagyújtás. – A szerk.]. Mondta az áldást is, magában, nemigen hallottam soha. Érdekes, ezt sosem mutogatta el. Énekelni mi persze nem énekeltünk. A hosszúnapot [Jom Kipur], újévet [Ros Hásáná], húsvétot [Pészah] mindig megtartottuk. A böjtnapokon böjtöltünk mi is. Egész kicsi kortól kezdtük [Böjtlőnie csak akkor kell az embernek, ha ez semmiben sem veszélyezteti az egészségét. A gyerekeknek a bár micvójuk / bát micvájuk után kell a felnőttekhez hasonlóan egész nap böjtlőniük, addig fél napot böjtlőnek. – A szerk.]. És mindig volt isteni vacsora. Húsleves mindig volt az ünnepeken. Péntekenként minden héten libát vett a mama. És akkor pénteken délből a töpörtyűt ettük főtt krumplival. Este libamáját ettünk egy keveset. A libamáj be volt osztva, majdnem mindig kitarított egy hétig. A mama minden este szépen felkente nekünk vacsorára. Gusztusosan. És a liba is be volt osztva. Volt egy héten egyszer tézsza is ebédre, erre is emlékszem, és minden nap kellett főzeléket enni, amit én utáltam. Ma már minden főzeléket megeszek. Nagyon sokat sírtam, amikor meg kellett enni a főzeléket, de meg kellett enni. Haragos volt a mama, ha nem ettem meg. A szombati menü húsleves volt, liba melle vagy combja megsütve. Savanyúság volt, sütemény minden héten más volt. Kalács is volt. Kakaós kalácsot is sütött a mama, remek háziasszony volt, az anyukájától tanulhatta. Én örököltém tőle, hogy mindig minden kell hogy legyen itthon. Mert nekem mindig minden van itthon. Úgy megtanultam ezt szegény mamától, hogy mindig fel vagyok szerelve mindennel. Nem tudok zavarba jönni, ha bárki jön, meg tudom kínálni mindig valamivel. Ez egy nagyon jó érzés.

A papa nem volt nagyon vallásos. Nemigen járt zsinagógába, nem hallott volna úgysem semmit a ceremónián. A mama még hamarébb elment, de ő se gyakran. A mai Hegedűs Gyula utcába mentünk, akkor Csáky utcának hívták [Az újlipótvárosi Csáky utcai templomkörzet zsinagógáját egy imaszobából Baumhorn Lipót alakította át 1927-ben. A zsinagóga belső tere konzervatív: orgona nem volt, a Tóra-olvasó asztal (bima) középen helyezkedett el. – A szerk.]. Nagyon ritkán mentünk a Dohány utcába [lásd: Dohány utcai zsinagóga], csak az iskolával, amikor kötelezően oda jártunk.

A széderestét otthon nem tartottuk, a papa nem tudta volna levezetni. Viszont volt egy barátnőm, akinek volt egy nagyon vallásos nagybácsija. A szülők ott is süketnémák voltak. A nagybácsi ezért mindig odajött a barátnőméhez a vacsorára, és ő tartotta a széderestét. Egész kicsi koromban, azt hiszem, öt vagy hat éves lehettem, én be is rúgtam egy fél pohár bortól. Szóval akkor ott kellett imádkoznunk. De a mamáék nem jöttek, csak a Magdával ketten mentünk el ide, a barátnőmhöz.

Ezt a mama így szervezte, hogy halljunk azért rendesen széderestét. Ők otthon maradtak, nem tudom, hogyan zajlott náluk az este, csináltak-e bármit is.

Minden születésnapkor kaptunk ajándékot. Addig nem nyitottam ki a szememet, míg nem volt ott a születésnap ajándékom. Addig mindig csukva tartottam. A mama mindig odatette az ágy mellé az ajándékokat. És akkor hamar már jött is a Hanuka ünnepe, mama gyújtott nyolc gyertyát [Szécsi Alice-nak december 5-én van a születésnapja. Hanuka pedig általában december elején-közepén van. – A szerk.]. Naponként eggyel többet. Volt egy ilyen külön hanuka-gyertyatartónk [hanukija] is, ilyen hosszúkas volt, úgy emlékszem. A mama mindig magyarázta, hogy épp mit ünneplünk. Amennyire ő el tudta nekünk magyarázni. De úgy emlékszem, mindent értettünk. Nem volt belőle probléma.

Óvodába jártunk a Balaton utcába. A mama vitt el oda minket minden reggel. Zokniban jártunk. Mi nem akartunk soha harisnyát felvenni télen, a legnagyobb hidegben sem. Nagyon strammul nevelt minket a mama, megengedte, hogy mindig zokniban menjünk télen is az óvodába. Arra emlékszem, hogy ebéd után le kellett feküdni egy ágyacskába, és ott pihentünk, nagyon jól éreztük magunkat az óvodában. Délutánig voltunk ott, akkor hazamentünk és játszottunk. Volt egy szomszéd kislány, aki valamivel fiatalabb volt, vele rengeteget játszottam. Zsidó kislány volt. Akkor még nem volt annyira téma, ki zsidó és ki nem. Nekem volt például egy katolikus barátnőm, akivel eszünkbe nem jutott, hogy ő keresztény, én pedig zsidó vagyok, ilyenről szó nem volt. Délutánonként gyakran a Kossuth térre jártunk. Van ott az a lovas szobor, mi pedig játszottunk körülötte.

A Szemere utcai elemi iskolába jártunk. Ez egy nagyon jó iskola volt akkor, nagyon szigorú tanítók nénik voltak. Volt hittanóránk, egy Lévai bácsi nevű hittantanár tanította a zsidókat. Az iskolával a Dohány utcai templomba mentünk mindig. Sokan voltunk zsidók az osztályban, majdnem a fele zsidó volt, de talán még többen is voltak zsidók, mint keresztények az osztályban. Nem éreztünk soha semmit a zsidók ellen. Vegyesen barátkoztunk. Négy osztály volt csak ebben az iskolában [Természetesen a Szemere utcai elemi iskola hat osztályos volt, ők azonban a negyedik elemi osztály után átmentek a polgári iskolába. – A szerk.]. Utána a Zichy Jenő utcába jártunk polgárba [lásd: polgári iskola]. Oda jártunk nyolc osztályt [A polgári iskola négy évfolyamos volt. – A szerk.]. Magda tizennyolc évesen a Rákóczi téri Női pariskolába járt két évig [A női pariskoláról lásd: ipariskolák. – A szerk.]. Abban az időben nagyon nehéz volt oda bejutni. Lakott a szomszédban egy méltóságos úr [lásd: megszólítások, címzések a két világháború között Magyarországon], és ő vitte be oda a Magdát. Polgári után vették oda fel a lányokat. Én a polgári után egy évig jártam kereskedelmibe, voltak akkoriban ilyen egyéves kereskedelmi tanfolyamok az Alkotmány utcában [Forrásunk ugyan azt állítja, hogy a női kereskedelmi szaktanfolyamok két évesek voltak, az 1920-as években és korábban minden bizonnyal léteztek egyéves magániskolák is. – A szerk.]. Könyveléstől kezdve, matematikát, mindent tanultunk ott. Remek számtantanárunk volt, kiválóan tanított minket, nagyon odavoltunk érte. Szigorú volt, de remek. Egy zsidó bácsi volt. Azt hiszem, azért nem tanultam tovább, mert a család forszírozta, hogy pénzt kell keresni, hiszen a szülőket el kell tartani. Valamit azért akartak, hogy tudjak, hogy ismerjem az irodai munkát, arra bármikor szükség lehet. Nem hittek benne, hogy fogok tudni varrni. Volt valami gond a szememmel, fel is voltam mentve kézimunkából mindig. Az a sors érdekes kanyara, hogy mégis varrónő lett belőlem. Nagyon megszerettem a szakmát, amit végül a nővéremnél, Magdánál tanultam ki. Végül a szememmel se lett semmi gond a mai napig.

Volt egy nagyon közeli családi barátunk, ez a bizonyos, ahol a szédert tartottuk, valamelyiküknek volt egy testvére Balassagyarmathoz közel, Nógrádbercelen. Oda jártunk mindig nyaranta. Korábban ők Vecsésen nyaraltak vagy Bicskén, oda is elvittek magukkal mindig minket, úgyhogy velük mentünk mindig nyaralni, olyan három-négy hetes nyaralások voltak. Akkor a szülők nem is jöttek, csak mi mentünk ketten a Magdával. Vonattal mentünk. Autón ültem egész kiskoromban, még Németországban. Ott a rokonságban többeknek is volt autója. A szüleinkkel nem jártunk nyaralni, mindig csak ezekkel a barátokkal. Később persze sokat jártunk többfele is, és kirándulni is nagyon gyakran mentünk.

Minden nyaralás között a nógrádberceli volt a legizgalmasabb. A barátnőm egyik nagybácsija volt földbirtokos ott. Még a nevére is emlékszem, Mülräde Móricnak hívták [Minden bizonnyal Mühlrad Mórról van szó. A Mühlrad család kb. kétszáz éve lakott Nógrádbercelen, leszármazottjai „ma is nagy szerepet visznek a községi és hitközségi életben” – olvasható róluk az 1929-ben megjelent Magyar Zsidó Lexikonban. Mühlrad Mór hitközségi elöljárót a lexikon földbirtokosként említi. – A szerk.]. Óriási házuk volt, szinte már egy kastély, nagyon gazdagok voltak. Ez a hegyoldalban épült, a dombtető felé, a barátnőmének pedig lent a birtok aljában, egy melléképületben volt a háza. Szép nagy üveges verandájuk volt. A barátnőm apukája, Róna Ignác egy jó nevű képkeretező volt, az Aranykéz utcában volt a műhelye. Amikor leköltöztek Nógrádbercelre, akkor fényképész lett. Süketnémák voltak, de jól boldogultak. Ami az egyik legnagyobb élményem volt itt, hogy én tulajdonképpen olyan igazi vallásos zsidóval itt találkoztam életemben először. A barátnőm is betartottak minden vallási előírást, mert ez a nagybácsi nagyon-nagyon vallásos volt. Arra emlékszem, hogy pénteken alaposan meg kellett fürdenünk, egy nagy fateknőben fürödtünk. Szombaton semmi munkát nem lehetett végezni [Lásd: szombati munkavégzés tilalma, ami természetesen a felnőttekre vonatkozik. – A szerk.], mi, gyerekek elhozhattuk a sóletet a péktől, amit pénteken vittünk oda. Sokan jártak ebbe a városba, pajeszos zsidók is. Volt mikve, és ha jól tudom, jesiva is működött. Voltak kóser üzletek és mészárszék is [A 2200 lakosú kisközségben a 20. század elején már kétszáz éve éltek zsidók. A 19. század végén önálló ortodox anyakönyvi kerület státust nyert. 1875-ben templomot építettek, Hevra Kadisát alapítottak, 1876-ban mikvét létesítettek, majd téli imaházat, később helyiséget /Hahnoszasz Orhim/ biztosítottak az úton lévők elszállásolására. 1912-ben pedig rabbija is lett a községnek, aki még abban az évben jesivát és Talmud-Tórát létesített. Az előbbinek az 1920-as években 18, az utóbbinak 16 növendéke volt. A hitközség létszáma ugyanekkor 52 családban 200 lélek volt. Foglalkozásuk: 15 gazdálkodó, 10 kereskedő, 6 nagykereskedő, 5 iparos, 3 köztisztviselő, 2 orvos, 1 nagyiparos, 1 tanító, 5 magánzó és 2 egyéb (Magyar Zsidó Lexikon). – A szerk.]. Nagyon sok zsidó lakott itt. Aztán mindenkit deportáltak, a barátnőm szüleit és a nagybácsit is. Sajnos, ő, a legjobb barátnőm sem maradt életben, bár ő itt volt Pesten, velem a védett házban, de egyszer valami miatt kiment a Szent István körútra, és a nyilasok lelőtték. Nem tudom, hogyan történt, csak azt tudom, hogy valaki jött, és hozta a hírt.

A nyaralásokon kívül kikapcsolódni a hétvégeken strandra mentünk, a Palatinusra általában, vagy volt, hogy a Duna strandra. A Duna strand Óbudán volt, elég kint, majdnem Aquincumnál. A Dunában is lehetett úszni. Volt fából ilyen uszodaszerű megépítve, egy keret a vízben, az volt a medence, és volt stég. De a Duna vizében úsztunk. Nagyon szeretett a mama strandra menni. Nem tudott úszni. Papa tudott úszni, de nem emlékszem, hogy ő jött volna velünk. Ő valahogy otthonülő volt inkább. Nekünk meg kellett tanulni úszni. Eleinte a Lukácsba jártunk úszni, ott is tanultunk

meg. A Magda tudott előbb úszni, és aztán megtanított engem. Később annyira megszerettem az úszást, hogy egy ideig az FTC-ben, mai szemmel szégyenszemre az FTC-ben úsztam. Még meg is van az igazolványom. Nagyon szerettem, úszás előtt mindig volt torna is. A Császár uszodába jártam, általában gyalog, mert villamosra nem kaptam pénzt. Aztán azért kellett abbahagynom, mert a mama féltett, hogy megfázom. Sajnáltam, hogy nem úszhattam tovább.

Az úszáson kívül jártam angolórára. Az Erzsébet körúton volt egy angoltanár, oda jártam. A franciát itthon együtt tanultuk Magdával. Volt egy francia nyelvtanárnőnk, aki idejött a házhoz. De hát ez mind nem maradt meg sajnos. Zenét nem tanultunk. Nyilván azért, mert a szülők nem hallottak, így ezt nem tartották fontosnak. Azt mindig is nagyon sajnáltam, de ez így alakult. Akkor eszembe se jutott. De azért annyi volt, hogy karénekes voltam az iskolában, azt is nagyon élveztem. Én azt hiszem, nagyon szerettem a zenét, de így azért nehezen jutottam hozzá. A szüleimnek ez egyáltalán nem volt magától értődő.

Fiatalkorunkban, úgy az 1920-as évek végén, 1930-as évek elején mi is ismerkedtünk fiúkkal. Az Országház térre jártunk ki a Báthory utcából. Ott sétáltak az emberek. Lehetett ismerkedni, de azért a biztos mindig az volt, hogyha valaki bemutatott valakit valakinek. Nekünk a legtöbb fiút Olika, az unokatestvérünk mutatta be. Mikor nagyobb lánykák lettünk, akkor az Erzsébet térre is jártunk. Hallottuk, hogy ott vannak a fiúk, akkor oda mentünk ismerkedni. Már nem emlékszem pontosan, hogy zajlottak ezek, de úgy sétálgattunk együtt, beszélgettünk.

A Magda túrára is járt rengeteget, ott ismerte meg a férjét 1932-ben. A kirándulásokat a Természetbarátok Turista Egyesülete szervezte. Ott egy nagyon jó társaság verődött össze. A leendő férje állásban volt a Sas utcában. Volt egy textil-nagykereskedés, ott dolgozott mint könyvelő. Surán Gyuri [Magda férje] minden nap a tízes villamossal ment végig a Báthory utcán. Magda nagyon sokat volt lent a papa üzletében, és ez a Gyuri minden alkalmat megragadott arra, hogy a Magdát lássa a villamosból. Leskelődött, és integetett. Magda nagyon szép lány volt, és úgy állapodtak meg, hogy elveszi feleségül. A család rendkívül odavolt, mert azt szerették volna, hogy Magda egy gazdag fiúhoz menjen feleségül. De hát ez nem sikerült. Nagyon szegény fiú volt a Gyuri, de összeházasodtak, és nagyon szép házasság volt, ameddig el nem ment munkaszolgálatba. Az esküvő 1935-ban volt, a Hegedűs Gyula [akkor: Csáky] utcai templomban. Gyuri egyáltalán nem volt vallásos. Nagyon hamar elvesztette az édesapját, az édesanyját kellett tartania, meg két nővére is volt, nagyon rossz körülmények között éltek. Az esküvő után odaköltözött a Báthory utcába. Én még egy ideig ott laktam, amíg férjhez nem jöttem, mert utána én idejöttem lakni.

1937-ben született meg a fiuk, Gábor. Magda nem állt le egy percre sem. A mama nevelte még ebben az időben Gábort. Körül lett metélve [lásd: körülmetélés], még bent a kórházban, már úgy hozták haza. A Wekerle Sándor utcába járt óvodába. Gyuri akkoriban a Goldberger textilgyár egyik fióközletében volt kiszolgáló. Amikor megházasodtak, nyitott egy saját textilüzletet a Paulay Ede utcában. Természetesen bérelte a helyiséget. Elég jól ment neki, szépen kereskedett. Amikor elvittek munkaszolgálatba, akkor Magda bejárt helyette, és próbálta vinni az üzletet. Aztán visszamondta már. Elveszett minden, az összes áru, ami oda fel volt halmozva. A háború után odamentünk, és ahogy benéztünk a kitört ablakú üzletbe, zöld nyilasingek voltak bedobálva. Persze soha nem kaptunk vissza semmit.

Magda 1932-ben kezdett el dolgozni. Mindketten nagyon hamar kezdtünk dolgozni, mert azt mondták nekünk kiskorunkban, hogy nektek nagyon sokat kell majd dolgozni, hogy a szülőket eltartsátok. S ez így volt. Mi nagyon sokat dolgoztunk. A Magda fölkel reggel, és este hétig dolgozott. Fehérneműt varrtunk. Abban a harmadik szobában működött tehát egy kis műhely. Aztán mikor Magda férjhez ment, átmentünk egy másik lakásba, ahogy azt már mondtam, ez a második emeleten volt, egy négyszobás lakás. Két utcai, egy udvari és egy személyzeti szoba volt, a személyzeti szobában dolgoztunk. Először az udvari szobában, ami egy hétméteres szoba volt. Egy része annak is műhely volt. Később a mama még nekünk is segített, ő egy rendkívül ügyes és szorgalmas teremtés volt.

A papának volt már egy kialakult vevőköre, mire mi a Magdával elkezdtük az üzletet. Ezek a vevők, amikor meghallották, hogy a Magda dolgozik, kezdtek hozni sok mindent, először javításokat, és körülbelül egy évre rá volt egy vevő, aki meghallotta, hogy Magda nagyon szépen dolgozik. Egy nagyon jómódú keresztény család volt, sportüzletük volt a Károly körúton. Ez a család megrendelt a Magdánál egy tizenkét személyes garnitúrát, ágyneműt és fehérneműt. Tizenkét hálóinget, tizenkét kombinét, tizenkét párnát, paplanhuzatot. Akkor az volt a divat, hogy egy lány úgy ment férjhez, hogy mindenből tizenkettő volt. Bugytól kezdve, harisnyáig, mindenből tizenkettő. Gyönyörűen voltak hímezve, kézimunkázva, monogramok, minden benne volt. Volt akkor egy alkalmazottunk, aki ruháskosárban szállította el neki a stafírungot ide, a Károly körútra, és akkor ezek egymás után küldték a vevőket, annyira elégedettek voltak. És így mindig több és több vevőnk lett. Én is kitanultam a Magdánál, és mindig több alkalmazottunk is lett. Volt, aki elvitte a munkát, és otthon végezte. Nem volt helyes, mert nem kellett utána adót fizetni, de ilyet mindenütt csináltak, akkor is és ma is, gondolom. Szépen felvergődtünk, nagyon jól el tudtuk tartani a családot. Amikor a legjobban ment, akkor tíz alkalmazottunk és hét varrógépünk volt. És mellette voltak a kinti dolgozók is. Az egésznek a vezetője a Magda volt. Ő volt az ész. Nem dolgoztunk zsidó ünnepekkor, és az alkalmazottaink sem dolgoztak, bár nem volt mindegyikük zsidó. De volt például egy balassagyarmati nagyon vallásos zsidó kislány, rá emlékszem. Ő már pénteken hamarabb el kellett hogy menjen, hogy időre elkészüljön [Lásd: szombat. A zsidó szombat péntek estétől szombat estig, a három csillag feljöveteléig tart. – A szerk.].

Az Ipartestületnek is be kellett dolgozni egy időben, mert ki volt adva, hogy minden iparosnak el kellett bizonyos mennyiségű munkát vállalni. És mi azt is elvállaltuk. Minden megcsináltunk időre.

Én 1940-ben mentem férjhez. Az első férjemet Rados Istvánnak hívták. Érettségizett ember volt, az Eötvös utcai reálba járt [lásd: gimnázium és egyéb középiskolák]. Nem járt magasabb iskolába, pedig nagyon jófejű emberke volt. A férjemmel angolórára jártam az Erzsébet körútra. Szimpatizáltunk egymással, és mindig egy darabon elkísért, mindig közelebb, hazáig, és a végén följött. Később már otthon tartottuk az angolórát. Vettünk egy angoltanárt, mi, ketten. Akkoriban sokat tanultam, és tudtam is. És mindaz, ami megmaradt mára, annyi, hogy Good bye. Borzasztó, hogy ennyire nem maradt meg bennem. Legalább két évig tartott az udvarlás, de nagyon élveztem ezt is. Ha jól emlékszem, azt mesélte, hogy banki engedély kellett neki, mielőtt megházasodott. Ellenőrizni kellett, hogy ki lesz a jövődöbeli házastárs. Kinyomoztak, én ezt persze nem éreztem, de a lényeg, hogy elégedettek voltak velem. Volt, hogy én Olikával leutaztam a Balatonra nyaralni, és ő meglátogatott engem a Balatonon. Táncolni is elvitt akkor. Kettesben mentünk, borzasztóan udvarolt, azt hiszem, nagyon szerelmes lehetett belém. Nekem sem volt közömbös, nagyon szerettem. Maradt is egy fényképem erről az estéről [lásd a huasz129. sz. képet]. Én mindig

nagyon-nagyon szerettem táncolni, a tangót szerettem a legjobban. A nővérem férje tanított meg táncolni. Magda is nagyon szeretett táncolni, de ő nem volt annyira ügyes, mindig néztem, ahogy olyan mackósan táncolt. Azt hiszem, én igazán jól táncoltam. Ez után a közös este után már nem volt kérdés, hogy össze fogunk házasodni, talán egy év se telt el, és már esküdtünk is.

Itthon is sokat jártunk táncolni, olyan is volt, hogy nálunk jött össze társaság. Gramofonról hallgattuk a zenét, azt kértünk kölcsön ilyenkor mindig. Lemezeket is. Nekünk nem voltak lemezeink, és lejátszónk sem. A szüleink erre nem tudtak figyelni. A Magdáékkal is összejöttünk, többször mentünk kirándulni a budai hegyekbe.

A szülei örültek a kapcsolatunknak, szerettek engem. Pistának volt két bátyja és egy lánytestvére. Négyen voltak testvérek. Az édesapja garázsban volt, garázsfelügyelőként dolgozott. Az édesanyja otthon volt, az egyik testvére egy olajjal és benzinnel kereskedő vállalatnál dolgozott, ha jól emlékszem a nevére, Vacomölnek [Vacuum Oil] hívták, és a Szent István körúton volt a központjuk, tehát náluk volt tisztviselő. Őt Gyurinak hívták. A másik testvére, Rados Pali is tisztviselő volt. A húga, Bözsi is tisztviselő volt, ha jól emlékszem, egy orvosi műszer üzletben dolgozott. Szóval mindegyik tisztviselő ember volt. Az Eötvös utcában laktak. Istvánnal mi összeköltözünk az esküvő után. Palit is, Gyurit is munkaszolgálatra vitték. Pali a férjemmel együtt halt meg. Gyuri túlélte, de élete végéig sánta volt, és nem élt már sokáig a holokauszt után. A Bözsi ide jött a mamájával együtt, amikor a házfelügyelő idehozta őket. Itt élték túl, velünk együtt a borzalmakat.

Huszonnégy és fél éves voltam, amikor férjhez mentem Pistához, 1940-ben. Akkor ő már a Leszámlító Bankban volt banktisztviselő [Magyar Leszámlító- és Pénzváltó Bank Rt. (alakult: 1869). 1881-ben vette bérletbe az akkor létesített fővárosi közraktárakat, később pedig Barcsón létesített a dunántúli terményforgalom szempontjából fontos tárházakat. Budapesten és több vidéki városban voltak fiókhálózatok. Részt vett a magyar állam, továbbá a főváros kölcsöneinek kibocsátásában, foglalkozott jelzálogüzlettel és záloglevelek kibocsátásával, valamint községi kölcsönüzlettel. – A szerk.]. Nagyon szolid, rendes fiú volt. Tetszett a szüleimnek, hogy banktisztviselő. Nagyon örültek ennek a házasságnak. Az esküvő a Csáky utcai templomban volt. Először úgy volt, hogy nem lesz templomi esküvő [lásd: házasság, esküvői szertartás], csak polgári esküvő lesz az előjáróságnál, a Honvéd utcában, de Magda kiharcolta, hogy legyen templomi is, és akkor itt, a Csáky utcában tartottuk a szertartást. Magda akkor még egy vallásos valaki volt. Az én férjem nem akarta. Pista is zsidó volt természetesen, de nem tartotta egyáltalán az ünnepet, és az ő családja egyáltalán nem tartotta a vallást sem. Délelőtt volt az előjárósági, délután a templomi, és volt egy kis uzsonna a Báthory utcában a kettő között. Ugyanabban a ruhában voltam délelőtt és délután is. Mikor megvolt az esküvő, utána voltunk nászúton, Lillafüreden. Két hetet voltunk ott. Sokat kirándultunk, az volt csak a gond, hogy nem mertünk túlzottan bemenni az erdőbe, mert akkoriban nem voltak még jelzett turistautak, és féltünk, nehogy eltévedjünk. Boldogok voltunk három hónapig, de decemberben már vitték is a Pistát munkaszolgálatra. Az esküvő után három hónappal.

A nászút után beköltöztünk ide, ebbe a lakásba. Ezt épp akkor választották le. Ez a lakás úgy lett, hogy a férjem a Leszámlító Bankból szerezte, mert a háziúrnak a Leszámlító Bankban volt a folyószámlája. Így tudta megszerezni magunknak. És akkor jöttünk ide lakni, 1940-ben.

Amikor a férjem elvitték, itt maradtam egyedül. 1940 legvégén vitték el először, akkor három hónapra, akkor Magyarországon volt, jórészt Csobánkán. Mindenféle munkát kellett csinálniuk: volt

mezőgazdasági munka, és volt, hogy csak ástak, rengeteget ástak, azt hiszem, hogy csak úgy kellett ásni. És utána betemetni. A lényeg, hogy valami nehéz munkát csináljanak. Ezt is mesélte nekem. Nem volt váratlan a munkaszolgálat, beszéltek róla, 1940 végén már sokat hallottunk arról, hogy visznek el így embereket munkaszolgálatra. S készültünk is rá. Akkor vettünk direkt erre a célra egy priccses nadrágot [A priccsesnadrág általában fekete posztóból készült, a combrészen bővebb, az alsó lábszáron szűkre szabott nadrág, melyet csizmához viseltek, lényegében bricsesnadrág. – A szerk.] meg egy hátizsákot meg egy leंबरdzseket, viharkabátot, amiben bevonuljon. Ebből a munkaszolgálatból még küldött levelezőlapot, sőt az is előfordult, hogy egyszer csak megjelentek itt nálam a keretlegények közül páran, és pénzt kértek, hogy át tudják adni neki, arra hivatkozva, hogy így jobb ellátást kaphat. Persze a pénz sosem jutott el a férjemhez. Amikor 1941 tavaszán hazajött, egy viszonylag nyugalmasabb periódus volt. Dolgoztunk mindketten, egészen 1943 elejéig, amikor is elvitték, végleg. Akkor először Solymárra, Pomázra került, majd később Erdély felé vitték őket. Végül aztán a Szovjetunióban halt meg valamikor még 1943-ban, de semmi sem biztos. Annyit tudok, hogy a Szovjetunióból van egy vöröskeresztes értesítésem, onnan tudom, hogy hadifogságban halt meg [lásd: zsidók szovjet hadifogságban]. A holttestét sosem hozták haza. Rengeteg lapot írt nekem, de nem találom őket, fogalmam sincs, hogy hova tehettem, és most arra sem emlékszem, hogy miket írt szegény.

Surán Györgyöt, a Magda férjét először Nagykátára vitték, onnan aztán őt is tovább a Szovjetunióba [Nagykátán hírhedt kiegészítő parancsnokság volt, Muray (Metzl) Lipót alezredes vezényletével. 10-12 munkaszolgálatos századot küldtek innen Ukrajnába. A századok parancsnokait azzal indították útnak, hogy „ne merészeljenek egyetlenegy embert se visszahozni, mert a rájuk bízottak kivétel nélkül az állam ellenségei”. Murayt a Népbíróságok Országos Tanácsa 1945. április 30-án halálra ítélte, és másnap kivégezték. (Randolph L. Braham: A magyar Holocaust, Budapest, Gondolat/Wilmington, Blackburn International Inc., é. n. /1988/). – A szerk.]. Ő is meghalt ott kint. Két évig nem is lehetett semmit tudni róla, mindig reménykedtünk, de csak a remény maradt. Nem jött haza egyikük sem.

Volt még egy nagyon érdekes történet. A férjem, amikor már munkaszolgálatos volt, kapott egy fél disznót. Akkoriban a tisztviselők mindig kaptak ilyesmit juttatásként. Hizlaltak vidéken disznókat, és a tisztviselők kaptak azokból a disznókból. De aztán vissza kellett adnom az egészet. Felszólítottak, hogy vigyem vissza, és vissza kellett vinnem. A zsírt, a kolbászt, a szalonnát, mindent. Merthogy zsidó vagyok. És én persze visszavittem. Mivel ez már 1944-ben volt, nagyon örültünk neki, a szüleim is, nem nézték, hogy kóser vagy nem kóser, de nem lehetett sokáig örülni neki. A Nagymező utcában volt egy hentes, és oda kellett visszavinnem. Még szerencse, hogy nem nyúltunk hozzá, mert ha megettük volna, honnan is szereztem volna meg újból, hogy visszaadhassam. [Ez egy jó történet, csak az a baj vele, hogy már megint nem stimmelnek a dátumok. Ha ez 1944-ben volt, márpedig valószínűleg akkori a történet, akkor nem lehet azt írni, hogy „A férjem, amikor már munkaszolgálatos volt, kapott egy fél disznót.”, ekkor ugyanis a férje már halott volt. Tehát ezt valahogy ki kéne hagyni, és azt írni, hogy mint feleség/özvegy, mit tudom én, kapott egy fél disznót, ez abszolút elképzelhető.]

Nekünk itthon egész sokáig ment rendben az élet. A megrendelők a zsidótörvények után is elég sokáig kitartottak. Mindig ide jöttek, és mondták, csak nekünk csinálja meg. Csak nekünk. A Báthory utcát már régen be kellett zárni a zsidótörvények miatt [lásd: zsidótörvények Magyarországon], már nem lehetett saját üzletünk, műhelyünk, de itt, kvázi titokban, még

dolgoztunk. Magda és a szüleim még ott laktak a Báthoryban. De aztán oda társbérelőket raktak, és amikor 1944-ben nem lehetett már otthon lakni, akkor sikerült úgy intézni, hogy még a szüleim is idejöttek. A munkáért ebben az időben nem pénzt kaptunk, hanem hol kenyeret, hol bármilyen más ennivalót. 1942-ben és 1943-ban többször volt, hogy elmentünk vidékre a testvéremmel, hátizsákkal. Vittünk a műhelyből méterárut. Elvittük cserélni, hogy a családnak legyen mit enni adni. Úgyhogy mindenre képesek voltunk ténylegesen a Magdával, hiszen a családnak mindent meg kellett teremtenünk nekünk. Volt a Bajcsy-Zsilinszky úton egy Nattán nevű pék, és annak például inget javítottunk, meg varrtunk neki. És akkor adott nekünk kenyeret is. Az egy nagyon nagy szó volt akkor, a kenyér. Úgyhogy mindent megtettünk azért, hogy ez meglegyen. Tényleg az utolsó pillanatig varrtunk, csak néhány hónap volt, hogy nem tudtunk varrni. Elég elképesztően hangzik, de amikor az 1944. márciusi tizenkilencedike itt ért minket [lásd: Magyarország német megszállása], akkor mi sárga csillagot kezdtünk gyártani. Gábor, azt hiszem, még ma is haragszik ezért miránk. Úgy gondoltuk, hogy az is egy kereset volt. Úgyhogy körülhímeztük a sárga csillagot. Eladásra csináltuk, és a Gábor ezt soha nem tudja nekünk elfelejteni. Hogy evvel is képesek voltunk pénzt szerezni. De hogy a szüleinket és őt tartani tudjuk, muszáj volt mindent elvállalni. Jöttek hozzánk, és kérdezték, hogy van-e nálunk sárga csillag. Sokat, rengeteget készítettünk, két-három hónapig csináltuk. Az úgy volt, hogy több csillag kellett mindenkinek. Sok ruha volt, és mindegyikre fel kellett tenni, külön-külön. Volt itthon sárga anyagunk, nem mentünk el venni, akkor már hiába is mentünk volna. Ott álltak a csillagok egymáson, bejöttek, mi pedig adtunk. Volt olyan, hogy csillagtalanítás [lásd: mentesítések a zsidótörvények hatálya alól]. És ezt lehetett kérni. Magda ment el oda, de nem kapta meg az engedélyt. Erről nem tudok többet mesélni.

Egyszer akartunk elmenekülni a Magdával ketten meg a Gáborral, de a mama úgy elkezdett sírni, hogy csak nem hagyhattuk itt. Maradtunk. Nem tudtuk megtenni. Ez 1944-ben volt, október előtt. Fogalmam nincsen, hogy hova akartunk menni, tényleg nem tudom. Tudom, egy kis dobozba összecsomagoltunk egy kis ennivalót, meg összeraktunk egy jó nagy hátizsákot. De aztán kipakoltunk, és itthon maradtunk.

Nekünk nagy szerencsénk volt, mert úgy alakult, hogy itthonról nem kellett elmennünk. Itt voltunk végig, a felszabadulásig, volt, hogy harmincnyolcan laktunk ebben a lakásban. Rokonok és ismerősök. Egy jó hónapig tartott. És az egyik bácsi itt halt meg az előszobában. Sose felejttem el. Az előszobaajtó előtt feküdt szegény, holtan. Itt bent. Borzalmas volt, azt tudom, mikor harmincnyolcan laktunk itt. Voltak csúnya összetűzések is a lakáson belül. Hát ahol ilyen rengeteg ember lakik, ott másként nem is lehetett. A főzés körül mindig vita volt, hogy ki főzzön. Sparhelt volt, amit fával fűtöttek és néha szénnel, ha akadt. De volt, hogy fűteni sem tudtunk.

A házban a keresztény lakosság nagyon rendes volt. Nem volt bosszúálló, szóval nem volt rosszindulat bennük egyáltalán. Azt hiszem, nagyon sokat köszönhetünk a házfelügyelőnek, aki nagyon normálisan gondolkodott. Úgyhogy mi aránylag, hogy úgy mondjam, simán átéltük itt, ebben a lakásban a borzalmakat. Olyan normális életet élhettem szinte végig. Egy hétig laktunk a Balzac utcában, egy hétre oda kellett költöznünk. De utána odajött értünk a házfelügyelő, jöjjünk vissza, mert védett ház lett ez is, és megvan még a lakásunk. Úgyhogy visszajöttünk. A földszinten voltak a védett lakások, egy darabig ott laktunk, utána már följöhattunk ide. Szóval mondom, nekem nincs is olyan borzalmas rossz emlékem, mint mondjuk, másoknak, leginkább a házfelügyelőnek köszönhetően. Ő mentette meg az egész családot. Még idejött egy nagynéném, Berta néni is, őket is megmentette. Szóval, egy csodálatos házfelügyelő volt.

Miszt Istvánnak hívták, a fia katona volt, és ő bújtatott el minket itt, a folyosó alatt egyszer, amikor jöttek a nyilasok a kutyákkal. Mi ott reszkettünk a testvéremmel. És nem találtak meg minket, mert mindig elbeszélte a dolgokat. Csak folyton magyarázott a nyilasoknak, hogy így meg úgy, és azok így nem tudtak eléggé figyelni a keresésre meg arra, hogy a kutyák merre húzzák őket. A Miszt bácsi is meg a fia is fantasztikusak voltak. Többször elbújtattak minket. Mi mindig bámultuk, hogy milyen rendes ember. Ennivalót hozott nekünk. Elment az anyósomért is, karonfogva idehozta, őt is megmentette. Sötétben jött a házfelügyelő, beszólt, hogy itt a hús, hozott lisztet. Szemben volt egy fűszeres, attól szerezte. Ellátott minket, stikában, mert isten őrizz, hogy bárki megtudta volna. Tudtunk neki fizetni mindig valamit. Pénzünk valahogy mindig volt egy kevés, tartalékban, mert nem találták meg a kutatások során azokat a pénzeket, amiket a fogkrémtubusba rejtettünk, így alulról kitekertük, beledugtuk és visszatekertük. Nem lehetett látni.

Láttuk aztán, ahogyan jöttek a nyilasok, itt, a Pannónia utcában meneteltek. Egyszer a papát elfogták az utcán, de délután négy órakor már hazajött. Hazaengedték. Valahogy később volt az utcán, mint az megengedett volt [lásd: kijárási tilalom Budapesten], és bevitték. Mi halálra izgultuk magunkat miatta. Azt hiszem, hogy mivel nem tudtak vele egyáltalán kommunikálni, talán ezért engedték el simán. Mikor hazajött, iszonyatosan meg volt ijedve, szegény. A mama itt volt végig a lakásban. És a nagybátyám, Dolfi is itt volt, úgyhogy övelük, hála istennek, nem történt semmi.

Itt szabadultunk föl. Lementünk a kapuba, és mondták, hogy itt vannak az oroszok, én a kapuban álltam, és jött be egy orosz, nekem az volt a felszabadulás pillanata [lásd: Budapest felszabadítása]. Nem emlékszem, hogy hányadika lehetett, január volt. Erre emlékszem. Szép lassan mindenki visszakerült a lakásába.

Az ingóságok nagy része is megmaradt. Magdának is megmaradt a bútora, de rengeteg apróbb dolog persze elveszett. Berendezési tárgyak, fényképezőgépek, ami akkoriban nagyon nagy érték volt. Ezeket mind odaadtuk valakinek, de később mindenre mindig azt mondták, hogy elvitték az oroszok. Magda nem hagyta annyiban, próbált mindennek utánajárni, és ebben az ügyben nagyon sokat kellett a rendőrségre is mennie. Ott ismerte meg az élettársát. Pajzs Józsefnek hívták, nyomozó volt. Nem volt zsidó. Ez probléma volt. Nem szerette senki a családban. A Magda nem akart semmiképpen összeházasodni, hogy ne borzolja a kedélyeket. Az is közrejátszott, hogy Gábor sem nagyon örült ennek az együttélésnek. Többször sírt, hogy miért kell a mamának így élnie, szégyellte a barátai előtt, hogy az édesanyja együtt él valakivel. Nagyon sok barátja volt. Gábor iskolába járt, ahogy elindult a normális élet. Először a Szemerébe, aztán járt egy darabig a Trefortba is, majd az Eötvösbe, ott érettségizett. Aztán ment az egyetemre. Egy évig járt, nem, nem is járt egy egész évig. Matematikaversenyt nyert, így minden további nélkül bekerült az egyetemre, az ELTE-re. Nagyon nagy matematikus volt. Még a későbbiekben is.

Annak ellenére, hogy nem volt jó a viszony Magda élettársa és a szüleink között, együtt éltek a Báthory utcában, ott élt a család. A mama és a papa együtt élt valakivel, akit egyáltalán nem kedveltek. Volt feszültség ebből. És a nagybátyám sem, jaj, de nem bírta. Én se szerettem őt. Hát, szóval van ez így. Voltak összetűzések, nagy viták. Nem volt szimpatikus. Magda nagyon szerette, boldogok voltak együtt. Sokat utaztak.

A Báthory utcában kezdtünk újra dolgozni. Szép lassan megint fölvergődtünk. Minden reggel hat órakor odamentem, és este hat, fél hétig voltam ott. Magda szabott, én meg varrtam. Amikor jöttem hazafelé, akkor vásároltam árut, ami kellett az üzlethez. Az anyagokat általában a Szent

István körúton vettem meg. Mikor eljött az 1948, féltünk tőle, és készültünk is rá, hogy államosítani fognak, de valahogy ezt is megúsztuk. Az államosítók többször telefonáltak, de valahogy nem történt semmi. Nagyon féltünk, de valahogy kimaradtunk belőle. Kellett munkát vállalni bedolgozásra, elég sokat. De nem államosítottak minket és a varrógépeket sem, semmit nem is vittek el. Maszekként dolgoztunk tovább. Szépen, rendesen. Az infláció alatt sokszor árut kaptunk a varrásért cserébe [lásd: feketézés, cserekereskedelem]. Én akkor még kaptam az első férjem után a bankból milliókat [lásd: millpengős korszak]. Kaptam onnan támogatást, ilyen özvegyit, amíg fennállt a bank [lásd: államosítás Magyarországon]. Mire megkaptam, már nem volt semmi értéke. Semmit sem tudtam venni a millióimból.

A papa megtartotta még egy ideig a saját üzletét, de már nem nagyon sokáig, valahogy az 1950-es évek közepén hagyhatta abba. Sokat segített utána a mamának meg nekünk is. Arra emlékszem, hogy a papa pucolt mindent a mamának a konyhában. A háború után persze már nem volt a háztartásban segítség.

Általában engem nagyon szerettek az emberek. Legalábbis úgy tűnt, hogy szerettek. Például a sógornóm, aki szintén körülbelül két évvel ezelőtt halt meg, ő is nagyon szeretett. Összejöttünk gyakran, ő a Rados sógornóm volt, és még akkor is találkoztunk, amikor én már férjnél voltam a Szécsinél. Nagyon jóban voltunk. Szóval a Rados sógornóm nem Rados lány volt, hanem az egyik Rados fiúnak volt a felesége. Nyaralt velem fönt a hegyen. Itt is lakott velem. Mikor őt is elvesztettem, borzalmasan hiányzott ő is.

A munkának éltünk, fehérneműt, függönyt és ruhákat is varrtunk. Ahogy jobban belejöttünk a dolgokba, mindig többet mertünk vállalni. Volt, hogy úgy vállaltunk, hogy nem lett volna szabad, nem volt rá engedélyünk. Stikában csináltuk, mert ruhát nem lett volna szabad vállalnunk. A megélhetéshez azonban nagyon jól jött. Egy időben nagyon sokat vállaltunk, és mindenki százszázalékosan meg volt velünk elégedve. Úgy volt, hogy a Magda próbált, én meg ott álltam, és mondtam, hogy mit nem látok jónak. A vevők ki is követelték, hogy Alice kritizáljon, mert „maga jobban látja”. Úgyhogy mindig nagyon őszintén megmondtam, hogy mit hogyan gondolok. A szabásmintákat a „Burda” nevű divatlapból vettük, abban remek snittek voltak. Éjszakákat dolgozott Magda, a snittekét mindig éjszaka csinálta meg, akkor nyugodtabbak voltak a körülmények. Napközben a vevők mindig jöttek, zavarták, nem tudott úgy koncentráltan dolgozni.

Az 1950–1960-as években próbáltunk a konfekciótól elkülönböző ruhákat készíteni. Mindig mi spekuláltuk ki, hogyan legyen. Nagyon tetszett a vevőknek, hogy mindig a mi elgondolásunk szerint lettek a ruhák megcsinálva. Különleges, de mégsem kirívó. A középosztályhoz tartozott a vevőkörünk általában. A tisztviselőknek nagy része ott, a Báthory utca környékén volt tisztviselő, arra jártak, és a kirakatot csodálták. Volt ott papának az üzlete előtt egy kis kirakat. Amikor megszűnt a papa üzlete, akkor Magdának a kapu alatt volt egy kicsi vitrinje, ott volt a kirakata. Magda minden reggel hat órakor lement, és változtatta a kirakatot. Ettől mindenki el volt bűvölve, hogy minden nap mást lehetett látni a kirakatban. Magda bámulatosan szorgalmas teremtmény volt. Sokat lehetne róla beszélni. Mindig tudtunk valamit ajánlani, tippet, hogy hogyan lehet variálni a megszokottnak tűnő ruhából, hogyan lehet nem nagy feltűnést keltve, de mégis különlegesen csinálni.

Divatrevüt is rendeztünk. A Duna-korzón lévő szállodában rendeztük [A Duna-parti szállodasor (Hungária, Bristol, Carlton, Ritz) egyetlen szállodája, az 1896-ban épült Bristol Szálló élte túl a háborút (egy részét ugyan szintén tönkretette egy bombatalálat), ez működött 1946-tól 1966-ig, a Duna Inter-Continental építésének kezdetéig (1948-tól) Duna Szálló néven. – A szerk.], manökeneken mutattuk be a ruháinkat. A Moulin Rouge-ban is volt bemutatónk [A Moulin Rouge híres mulató volt az ún. Pesti Broadwayn, azaz a mai Nagymező utcában. Somossy (Singer) Károly 1894-től működtette a Somossy Orfeumot a Monarchia két híres bécsi színháztervező építésze, a Fellner és Helmer által tervezett épületben. Az orfeumot később Waldmann Imre vásárolta meg (Fővárosi Orfeum). Az épületben 1922-től az Operett Színház működött, a korábbi orfeum pedig Moulin Rouge néven a ház télikertjében működött tovább, és működik a mai napig. – A szerk.]. Elsősorban csodálatos pongyolákat és kombinékat mutattunk be. Különleges fehéreneműt. Nagy sikerünk volt, sok vevőnk került ki a nézőkből, ez az 1950-es években volt. Egy Bánóczy nevű férfi rendezte ezeket a bemutatókat. Borzasztóan élveztük ezeket előkészíteni, megcsinálni. Ezek a különleges darabok drágák voltak nagyon, mert nehéz volt beszerezni az anyagokat, elsősorban a csipkét. Ez mindig az én feladatom volt, de megvoltak a kapcsolataim. A Krämer Károly [?] utcában volt a legfontosabb csipkekereskedő. Tőle mindig nagyon szép egyedi csipkét tudtam venni. A csipke mindig kézzel lett belehímézve az anyagba. Igyekeztünk mindig mindent kézzel csinálni. Ha géppel csináltuk, sokszor át sem vették a megrendelőket, a vevőink kézimunkát kértek és vártak el. Hajlandók voltak ezért jóval többet fizetni.

Én itt laktam, a Csanády utcában. Nagyon sokáig albérlőm volt. A szegény férjem, a Pista mindig arra gondolt, meg azt is mindig mondta nekem, hogyha ő nem lesz itt velem, hogy akkor legyen nekem miből megélnem, hogy azért a szobát mindig ki kell adni. Hogy tudjunk félretenni. Így is lett. Sajnos nagyon hamar igaza lett. A szabadidőben is nagyon sokáig dolgoztam este. Mindig hét óráig dolgoztam. Aztán volt néha társaság, voltak néha barátnők. Nagyon kevés barátnőm maradt sajnos. Azokból, akik régebben voltak, a legtöbbet elveszítettem. Azok vagy meghaltak, vagy deportálták őket.

A második férjemet Dolfi nagybátyámon keresztül ismertem meg. Dolfi textilhulladék-kereskedő volt. Az én második férjemnek is textilhulladék-kereskedő volt az előző szakmája. Egyszer odaküldött a nagybátyám a Szécsihez, üzent neki valamit. Ő itt lakott, a Katona József utcában. Én vittem az üzenetet, s ő csak belém szeretett, és attól kezdve járt ide hozzám. Utólag mesélte, hogy sokszor itt, a kapu alatt sétált, és várta, hogy meglásson engem. És ha épp kijöttem, akkor úgy tett, mintha véletlenül járna erre. Hosszú barátság volt, 1945-ben ismertük meg egymást, és 1974-ben házasodtunk össze. Addig csak összejártunk. Érdekes, hogy végül is miért döntöttünk a házasság mellett. Az ő édesanyja miatt, aki mindig mondta, hogy miért nem házasodunk össze. Nagyon megszeretett engem az ő édesanyja.

A második férjem [Szécsi Endre] is zsidó volt. Endre is volt munkaszolgálatban, de ő aránylag ügyesen megúszta, hála istennek. Nyíregyháza környékén volt valahol, és volt Szentendrén is. Valahogy később megszökött a munkaszolgálatból, és Jugoszláviában beállt a partizánok közé. Ott szabadult fel. Én nagyon sokszor, majdnem minden este ott vacsoráztam náluk. Ott volt a nővére a férjével. Amikor jöttem haza a munkából, akkor fölmentem, és velük voltam. A Katona József utcában laktak, nem messze tőlem. Mindig gyalog jártam, soha nem autóbusszal. Odafelé is gyalog mentem és visszafelé is. Ez nekem negyedórát tartott mindig. Reggel is, nagyon jó volt. Egészségügyi séta. Gyerekünk lehetett volna, de Endre nem akart. Félt attól, hogy nem fognak

hallani a gyerekek. Félt, hogy öröklődik ez a betegség. Én nem félttem. Mert láttam, hogy a Gábor, hála istennek, jól hallott, de hát ha nem akart, akkor nem lesz. Érdekes, én nagyon könnyen túltettem magam mindenen. Szóval elég blazírt tudtam lenni. Végül is itt volt a Gábor egy ideig, akit én ugyanúgy imádtam, mintha az enyém lenne, és úgy osztottunk jóformán a Magdával rajta, mintha az én gyerekem is lett volna. Úgyhogy nem hiányzott nekem a gyerek soha.

Endre textilhulladékkal foglalkozott egy darabig még a háború után is. Aztán államosították őket [lásd: államosítás Magyarországon II.]. Utána lett tisztviselő. A Deák Ferenc utcában, egy vállalatnál dolgozott, árelemző volt. Onnan ötvenhárom éves korában nyugdíjazták [1951-ben, nyilván a „bürokrácia elleni harccal” kapcsolatos, éppen aktuális elbocsátási hullám valamelyike során nyugdíjazták. – A szerk.]. Nem bírt tétlen lenni, így később kötéssel foglalkozott. Volt egy kötőgépe a lakásán, és pulóverokat, kardigánokat kötött. Voltak vevői és üzletek is, akiknek szállított. A mamájával lakott, és mikor szegény meghalt, akkor egyedül lakott. A nővére másik lakásban lakott. Összeeszerkeztek, de én nagy nehezen rá tudtam őt beszélni, hogy egy élő testvére van, azzal legalább beszéljen, és akkor kibékült vele. De nem volt az a barátság köztük. Endre anyukája háztartásbeli volt, az apukája kötélkereskedő volt a Dessewffy utcában. Még a háború előtt meghalt, ha jól emlékszem. Én nem ismertem. 1974. szeptember tizenkilencedikén volt az esküvőnk. Akkor már itt lakott persze nálam. És 1979-ben halt meg.

Én még a szocdem pártba [lásd: MSZDP] léptem be 1946-ban vagy 1947-ben. Aztán azt átminősítették kommunista pártra [lásd: Magyar Dolgozók Pártja (MDP)], és így én akkor bekerültem a kommunista pártba. Aztán kirúgtak. Nem tudom pontosan megmondani, hogy miért. Azt tudom, hogy annyit életemben nem sírtam, mint akkor, mert én annyira megijedtem attól, hogy kidobtak a pártból. Egy taggyűlésen történt ez. Csak arra tudok gondolni, hogy egyszer be kellett mennem beszélni magamról, akkor én elmondtam, hogy járok moziba, és megnéztem amerikai filmeket is. S ez egy nagyon nagy bűn volt. És azért is, mert maszek is voltam. És akkor a taggyűlés előtt megszégyenítően felolvasták a nevemet, föl kellett állnom, ráolvasták a fejemre a bűneimet. Nem tudom pontosan, mikor történt, 1956 előtt, az biztos. 1952-ben, 1953-ban lehetett. Az első időkben rettenetesen félttem, aztán megnyugodtam. Mindenki kinevetett, pláne az Endre. Ő nem volt párttag. Ő teljesen más volt. Egyáltalán nem szerette a párttagokat. Kapitalistának is lett minősítve mindig. És azért eleinte ő is félt a kitelepítéstől [lásd: kitelepítések Magyarországon], emlékszem, de aztán elmúltak azok az idők.

Mielőtt ez a kizárás történt, addig minden héten kellett mennem taggyűlésre. Ezeken a kommunista elvekről volt szó, és volt oktatás is. Ilyen szemináriumszerű volt az egész [lásd: szeminárium]. Ott is nagyon rossz voltam, soha nem tanultam meg, amit kellett a szemináriumra. És aztán nem voltak soha velem megelégedve. Ez is mind kötelező volt. Kellott menni agitálni is, lakásról lakásra, és invitálni az embereket, hogy lépjenek be a pártba. Meg mozijegyet kellett eladnom. Soha nem tudtam, mire adok, mert csupa magyar filmre osztogattam a jegyeket. Akkor valahogy olyanok voltak a magyar filmek, hogy senki nem akart magyar filmet megnézni. Volt, hogy odamentem a Duna mozi kapujába, és ott próbáltam árulni, és ott se tudtam eladni a mozijegyeket. Ez is a pártmunka része volt. Volt olyan is, hogy könyveket kellett eladni. Van egy könyvem, amit kaptam, dicséretképpen. Úgy látszik, volt olyan idő is, hogy meg voltak elégedve a pártmunkámmal. Kivonultam május elsején egyetlenegyszer. Ez volt az első május elseje a kommunista hatalomátvétel után. Ha jól emlékszem, 1949-ben volt ez. Akkor felvonultunk, először és utoljára. Az Andrássy úton mentünk, nagyon jó hangulat volt. A nagynéném, Berta néni csak

annyit mondott, amikor elindultunk, hogy ez nem nektek való. Akkor nem figyeltem rá, de persze később kiderült, hogy igaza volt. Zsidózni sosem zsidóztak a pártban, rengeteg párttag volt zsidó. Én úgy emlékszem, majdnemhogy a fele zsidó volt ott a tagoknak, ahova én jártam.

1956-ban féltünk. Napokig nem mentem dolgozni. Volt szó arról, hogy elmegyünk. Gábor el is ment. Gábor hamar eldöntötte, hogy el fog menni, a barátaival összejött, és akkor kiderült, hogy jóformán már minden barátja elhatározta, hogy elmegy. Azért is akart elmenni, mert lezsidózták. Mikor volt a Kossuth téren a tüntetés [lásd: 1956-os forradalom], ő kiment. Ott nagyon nagy zsidózás volt, és jött haza, és akkor mondta, hogy ő tovább nem marad. Mert itten úgy zsidóznak, hogy ő nem marad tovább. Másnap vagy harmadnapra becsomagoltunk, és elment.

Ő október végén ment el [lásd: disszidálás]. Szó volt arról, hogy mind a ketten elmegyünk vele, Magda is és én is, de a mama akkor nagyon elkezdett sírni, pont, ahogyan 1944-ben. Rimázkodott, hogy ne maradjon ő itt egyedül, mi pedig nem is láttuk volna értelmét, hogy így elmenjünk, és itt hagyjuk őt. Megint maradtunk, másodszor, a mama miatt. Gábor ment egyedül. Mind a ketten bőgtünk borzalmasan, mert ő volt a mindenünk. Magda elkísérte őt a határig. Aki átkísérte Gábort a túlsó oldalra, megígérte, hogy visszahozza Gábor személyijét, de nem hozta vissza. De Gábor szerencsésen átért aztán. Bécsbe ment ezekhez a rokonokhoz, a Vajdáékhoz, a Dezső bácsi fiához, akik ott éltek már a háború előtt óta. Ott lakott egy jó darabig, akikhez küldött Simone, aki Pista unokabátyánk felesége volt, a Blériot lány, dollárt, oda Bécsbe, mert Magda kérte, mert nem volt a Gábornak semmi pénze, és így kérte a kinti rokonságtól, hogy a Gábort támogassák valamivel [Szécsi Alice nyilván eltévesztette a nevet: Pista a bécsi unokatestvér volt, Simone Blériot férje Rubel Béla volt. – A szerk.]. És ezt ezek ellopták tőle, nem adták oda neki a pénzt. Amikor kint vagyok nála, ezt mindig megemlíti, annyira nem tudja elfelejteni. 1957 januárjában ment Párizsba, ott várta már egy iskolatársa, aki továbbvitte a dolgokat vele. Először hat hónapig tanulta a francia nyelvet, és utána már felvették az egyetemre. Közgazdaságtant tanult, de később fizikus lett. Több tézise is van.

Magdát hat évig nem engedték ki, először én mentem, 1958-ban, látogatni a Gábort. Sose felejttem el, öt dollárral és egy csomó ennivalóval mentem hozzá [Szécsi Alice nyilván Rubel Béla unokatestvére meghívására, látogató útlevelemmel utazott Párizsba. A meghívólevél alapján kiadott látogatóablakhoz csak öt dollár költőpénz járt. Meghívólevelet elvben csak rokon küldhetett. – A szerk.]. Gábor semmit nem akart megenni, ő már akkor irtózott mindentől, ami itthonról volt. Egyetlen volt a kalács, amit a mama süttött, azt megette. Süttött libamáját is vittem. Gábornak akkor volt egy nagyon jó barátja, szintén magyar, őt hívta, hogy gyere föl, mert az Alice hozott libamáját, gyere, edd meg. És az ette meg, mert Gábor még azt sem akarta. Annyira irtózott akkor a magyar dolgoktól. Gábor nem jöhetett persze még hosszú ideig.

Itthon folytatódott minden, ahogy korábban ment, Magda és az üzletünk nem sínylette meg, hogy Gábor disszidens lett. Dolgoztunk tovább. Magda nem veszített a vitalitásából ténylegesen, az egész család neki köszönheti azt, ahol tartottunk. Mert annyi vitalitás volt benne.

1956 után elvöltünk. Nem vettünk részt semmilyen eseményben. Csendben éltünk, nagyon csendben. Moziba imádtunk járni, evezni jártunk, sokat sportoltunk.

Endre a kötést nagyon sokáig csinálta. Tulajdonképpen borzasztó munka volt, nagy nehezen tudtuk aztán rábeszélgni, hogy hagyja abba, mert már volt, hogy az utcán is így ment, ahogy a kötőgépet

húzni kellett. Ingatta magát jobbra-balra. Annyira beleállt a gépnek a mozgása. Mi beszéltük le őt, hogy ne dolgozzon tovább, mert ez már sok. Amikor végül abbahagyta, már majdnem nyolcvan éves volt. Nagyon stramm ember volt. Végül a szívével halt meg, kilencven évesen, 1979-ben. A Rákoskeresztúri zsidó temetőben lett eltemetve.

Endre egyáltalán nem volt vallásos, én vettem rá, hogy az ünnepi vacsorákat megtartsuk, az újévet [Ros Hásáná] meg a hosszúnapot [Jom Kipur] meg talán a húsvétot [Pészah]. Én böjtöltem mindig. Az idei év volt az első, hogy nem böjtöltem [Betegeknek és időseknek nem kötelező böjtölniük. – A szerk.]. Gábor mondta is az idén, nem tudom, hogy viccelt-e, vagy komolyan gondolta, anyám mindig megtartotta, ez nem szép tőled, Alice, hogy te most nem tartottad meg. De persze ő soha nem tart meg semmit.

A szüleim is szépen éltek. A háború után a mama családjával annyi kapcsolat maradt, hogy a Magda levelezett velük, azzal a kevéssel, aki túlélte a háborút. Arra emlékszem, hogy levelezett az Argentínába ment rokonokkal és valakikkel Németországban is. Ezt valahogy csak ő csinálta, én nem emlékszem semmire, és sajnós a leveleket sem tudom, hol vannak. Azt tudom, hogy az nem merült fel, hogy Németországba menjünk.

A háború után a mama már alig-alig tartotta a zsidó szokásait. A péntek esti gyertyagyújtás megmaradt. Azért szűnt meg minden, mert szétrombolódott az emberben az ilyen érzés. Bennem teljesen és a mamában is. Az ünnepekre úgy külön nem emlékszem, borzasztó, hogy ezek az évek úgy elmentek az embernek, hogy nem emlékezem semmire. Karácsonyfát sosem állítottunk. A Hanukát a mama megtartotta, gyújtott gyertyát minden este. Széderestére többé már nem jártunk. A születésnapok meg voltak tartva. Azokat mindig megtartottuk. Sokat voltam a szüleimmel, hiszen odajártam mindennap dolgozni. A papa 1962-ban halt meg, a mama pedig 1966-ban. Ott vannak a Rákoskeresztúri zsidó temetőben eltemetve. A Magda élettársa 1967-ben vagy 1968-ban halt meg. Őt is a Rákoskeresztúri temetőben temették el, hogy ez hogyan lehet, azt nem tudom, de ott a sírja a zsidó temetőben. Furcsa.

Az 1980-as években zárta be Magda az üzletet. Utána költözött ide, a Csanády utcába, itt lakott aztán a második emeleten. Csak a legutóbbi időben jött fel ide lakni. Volt nyugdíjunk, nem volt nagy, de volt. De azért egy kicsit még dolgozgattunk. Mindig volt, akiknek megcsináltunk ezt-azt. Nekem is van varrógépem itt is, meg fönt a hegyen is. Ez a hegy a Tábor-hegy, ahol még most, a nyáron is fönt nyaraltam. Ott egy nagyon jó kis ház van: három szoba, konyha, fürdőszoba és egy kis műhely. A műhely azért lett, mert a Józsi [Magda élettársa] nagyon szeretett barkácsolni, és ő nagyon szeretett ott ügyködni. Azt hiszem, tulajdonképpen azért vettük a házat is, mert a Magda azt akarta, hogy a Józsinak legyen valami elfoglaltsága, amikor nyugdíjba ment. Nagyon szerettünk ott fent lakni. Tényleg nagyon jó levegő volt. Kis kert van gyümölcsfákkal, amik sosem teremnek semmit. Nyáron voltunk mindig fönt. A kék busz megállójától tíz percre van a ház, az nem távolság. Még most is tíz-tizenöt perc alatt fölérek, de most már nem nagyon tudok gyalog menni odáig, hanem itthonról szoktam taxival menni, mert félek az átszállásoktól.

Mi voltunk Izraelben Magdával. Elmentünk, amikor még nem volt Pesten megengedve. Párizsból mentünk – Gábor foglalta le –, és oda mentünk vissza Izraelből. Akkor még itt nem volt szabad, hogy tudják [A hetvenes-nyolcvanas években az Izraelba szóló vízumot nem az útlevelebe tették, hanem egy betétlapot adtak, amit aztán el lehetett dobni, és így a magyar hatóságok nem tudták meg, ha valaki Izraelben járt. – A szerk.], mert egy időben nem volt szabad menni, nem volt

diplomáciai kapcsolat [Magyarországnak 1967–1989 között nem volt diplomáciai kapcsolata Izraellal. – A szerk.]. Ez az utazás az 1980-as évek elején volt. El voltunk bűvölve. Két hétig voltunk ott. Rokonok sajnos nincsenek ott. Persze lehet, hogy lett volna, ha jobban kutatunk. De nem tudtuk már a kapcsolatot fölvenni velük. Körbejártuk az országot. Nagyon érdekes volt, nagyon tetszett nekünk. Nagyon. A legérdekesebb az volt, hogy az emberek milyen rendkívül kedvesek és figyelmesek voltak. Az valami egészen bámulatos volt. Vadidegen emberek azt mondták, hogy ülünk be a kocsiba, s visznek minket bármerre, amerre akarunk. Szóval egészen mások ott a zsidók, mint itten. Teljesen mások. De persze nem, nem, nem akartunk ott élni. Mi megszoktunk itt. Nem akartunk sehova se menni.

1989 után sem változott a valláshoz való viszonyunk. A zsidó érzés, az érdekes, mindig, állandóan nagyon erősen megvolt. A Magdában még nagyobb, erősebb zsidó érzés volt. Ő minden péntek este gyújtott gyertyát. Én nem. Én szoktattam le őt a templomba járásról, mert különben tán az utolsó pillanatig is ment volna. Mindig, pénteken is elment a templomba azelőtt. Általában a Csáky utcába [ma: Hegedűs Gyula utca]. Én sose mentem, ő pedig később asszimilálódott hozzám. Hogy én nem mentem, ő se ment. Mára teljesen egyedül maradtam. Magda 2003-ban halt meg. Gáborral tartom a kapcsolatot, egy évben legalább kétszer kiutazom hozzá, Párizsba. Ő nagyon gyakran telefonál nekem.

Hetente kétszer kártyázom a barátnőimmal, és még magam járok a piacra időnként. Én vásárolok magamnak, és főzők is. A Magda hiányzik nagyon.